

Zbigniew Anculewicz

Z dziejów działalności Wojewódzkiego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Olsztynie w latach 1970-1971

Media – Kultura – Komunikacja Społeczna 1, 255-260

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zbigniew Anculewicz

Z DZIEJÓW DZIAŁALNOŚCI WOJEWÓDZKIEGO URZĘDU KONTROLI PRASY, PUBLIKACJI I WIDOWISK W OLSZTYNIE W LATACH 1970-1971

Działalność Wojewódzkiego Urzędu Kontroli Publikacji Prasy i Wydawnictw w Olsztynie jest słabo rozpoznana. Mimo wcześniejszych prowadzonych prac badawczych nad historią prasy ogólnoinformacyjnej Warmii i Mazur po II wojnie światowej zagadnienia związane z kontrolowaniem i nadzorowaniem publikowania materiałów prasowych były traktowane¹ i tylko informacyjnie². W ostatnim czasie powstają cząstkowe opracowania dotyczące poszczególnych okresów działalności Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, jak również opisujących mechanizm działania samej cenzury nad wszelkiego typu publikowanymi materiałami prasowymi i literackimi³.

Badania nad historią olsztyńskiej cenzury, podobnie jak nad działalnością cenzury w Polsce, są wielce utrudnione. Powodowane jest to stanem zachowania zasobów aktowych, ich rozpoznaniem i rozproszeniem. Daria Nałęcz, Dyrektor Naczelny Naczelnej Dyrekcji Archiwów Polskich, gdy na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku podjęła się badań nad funkcjonowaniem cenzury w Polsce skonstatowała, że „tylko w Archiwum Akt Nowych znalazło się blisko 4 tysiące teczek będących spuścizną Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk”⁴.

W Archiwum Państwowym w Olsztynie jest przechowywany zasób aktowy po byłym Wojewódzkim Urzędzie Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Olsztynie, zawierający przeszło 60 teczek obejmujące lata 1951-1989⁵. Zasób ten jest li tylko niewielką częścią całości zasobu archiwalnego wytworzonego przez ówczesny urząd cenzury. Nie zachowały się np. żadne akta osobowe, instrukcje, czy tzw. zapisy cenzorskie. Że takowe były, historycy prasy, systemów kontroli i nadzoru nad prasą i wydawnictwami, dowiedzieli się po ujawnieniu zapisów cenzorskich będących w posiadaniu krakowskiej delegatury GUKPPIW za okres od lutego 1974 do lutego 1977 r. przez Tomasza Strzyżewskiego⁶. Najciekawszą częścią zachowanego zasobu archiwalnego olsztyńskiej cenzury są niewątpliwie tecki dotyczące ingerencji cenzorskich w publikacje prasowe z lat 1951-1989. Dokumenty te świadczą dobitnie o wnikliwej czy wręcz drobiazgowej kontroli nad wszelkimi publikacjami, w tym i prywatnymi inseratami zamieszczanymi w ówczesnej prasie olsztyńskiej.

Jak dotąd niewiele jest publikowanych dokumentów o charakterze

instruktażowym. Stąd wszelkiego tego typu akta stanowią obecnie niezwykle interesujący materiał, który pozwala coraz bardziej poznawać nie tylko sam mechanizm kontroli, ale przede wszystkim przybliżyć opinii publicznej stan wiedzy – jak pisze Daria Nałęcz – „na temat systemu propagandy i cenzury”⁶. Dlatego każda odnaleziona instrukcja, pismo informujące o zapisach stanowi cenny materiał wart opublikowania. Nawet, gdy istnieje tylko w formie odpisów i powielonego maszynopisu.

Publikowany poniżej dokument – Zalecenie Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w sprawie ingerencji cenzorskich został opracowany w GUKPPiW w Warszawie i przesłany do WUKPPiW w Olsztynie prawdopodobnie na przełomie grudnia 1970 i na początku stycznia 1971 r. po tragicznych wydarzeniach na wybrzeżu w grudniu 1970 r.⁷ Instrukcje i zalecenia cenzorskie były „podstawowymi lekturami” każdego cenzora, z których dowiadywał się „jakie w danym okresie treści były zakazane, czyje nazwisko musiały zniknąć z prasy”, a czyje powinno być lansowane⁸. Został odnaleziony przypadkowo w następstwie kwerendy materiałów dotyczących oceny działalności środków masowego przekazu przez Wydział Propagandy KW PZPR w Olsztynie⁹. Nie jest to oryginał dokumentu, ale kopia – maszynopis. Można się domyślać, że został przepisany na polecenie kierownictwa olsztyńskiego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk celem przekazania go sekretarzowi KW PZPR ds. propagandy.

Dokument ten jest interesującym materiałem nie tylko odnoszącym się do dziejów cenzury w Polsce, ale przede wszystkim do historii Polski początku lat siedemdziesiątych XX wieku. Ujawnia bowiem sposób myślenia ówczesnego kierownictwa partii i rządu, jego intencje i stosunek do krwawych wydarzeń na polskim wybrzeżu w grudniu 1970 r., jak i polskich organizacji polonijnych w Republice Federalnej Niemiec. Pełna i wyczerpująca informacja o wydarzeniach w Gdańsku, Gdyni, Szczecinie i Elblągu, przekazana opinii publicznej w Polsce, mogła tylko, w rozumieniu ówczesnego kierownictwa, wzbudzić „niezdrową ciekawość”, „dalsze podważanie wiarygodności kierownictwa partii i rządu w oczach polskiego społeczeństwa”. Stąd zalecenie całkowitego zakazu publikacji w prasie wojewódzkich instancji partyjnych kroniki wydarzeń grudniowych. Oficjalną ocenę wydarzeń władze przedstawiły dopiero na VIII Plenum KC PZPR w lutym 1971 r. W rzeczywistości w ocenie tej – zdaniem Jerzego Eislera – władze nie tylko „nie były zainteresowane w wyświetleniu prawdy o tamtym dramacie”, ale spuściły nad tragedią grudniową „żałobną kurtynę”¹⁰.

Zalecenia Głównego Urzędu Kontroli Prasy Publikacji i Widowisk w Warszawie w sprawie ingerencji cenzorskich

APO. Wydział Propagandy. Środki masowego przekazu 1953-1974, sygn. 2047, maszynopis, brak paginacji kart.

Poufne.

Z dziejów działalności Wojewódzkiego Urzędu Kontroli Prasy

Nie należy dopuszczać do żadnych przedruków ani omówień „Kalendarium wydarzeń gdańskich”, które ukazało się w „Głosie Wybrzeża”¹¹ z dnia 27 grudnia 1970 r.¹² Nie należy również zwalniać bez zgody GUKPPIW¹³ żadnych przedruków lub omówień jakichkolwiek materiałów zamieszczonych po tym terminie w prasie gdańskiej i szczecińskiej¹⁴.

Można zwalniać na publikowanie drobnych informacji, że w Warszawie istnieją: „Czytelnia Austriacka”, „Czytelnia Włoska” i „Czytelnia Francuska”. Nie należy natomiast zwalniać na używanie nazwy „Ośrodek Kulturalny”, „Instytut” itp. Wszelkie szersze informacje na w/w tematy należy sygnalizować Kierownictwu GUKPPIW.

Nie należy dopuszczać do publikacji gloryfikujących milionerów polskiego pochodzenia w kontekście ich życiorysów i drogi do fortuny. Można poruszać te sprawy w kontekście możliwości współpracy handlowej z krajem, fundacji, pozycji społecznej itp. W sprawach wątpliwych należy konsultować się z Kierownictwem GUKPPIW.

Należy eliminować informacje o świadczeniach /żywnościowych, pieniężnych i innych/ Polonii na rzecz indywidualnych osób i jednostek nieuspołecznionych w kraju, można dopuszczać informacje o przekazywaniu darów w postaci dzieł sztuki, wyposażenia szkół, szpitali itp.

Nie należy dopuszczać do publikacji materiałów przedstawiających postępowe przemiany zachodzące w organizacjach polonijnych na rzecz współpracy z krajem w sposób zbyt jaskrawy i euforyczny. Procesy te należy traktować /przedstawiać/, jako zjawiska naturalne. Ukazywanie tych postępowych przemian w prasie w przejawiskowy sposób komplikuje sytuację przychylnych nam działaczy i stwarza dodatkowe argumenty do prowadzenia nagonki przeciwko nim.

Nie należy dopuszczać do żadnych ataków personalnych w stosunku do głów państw /prezydenci, głowy koronowane/, z którymi Polska utrzymuje stosunki dyplomatyczne.

Należy eliminować z prasy, radia i TV pozytywne informacje o Wisenthalu [sic!]¹⁵, w związku z jego antypolską i rozłamową działalnością w światowym ruchu oporu /Federation Internationale de Resistance/ oraz o literatach, dziennikarzach i innych, którzy wyjechali do Izraela lub na Zachód i obecnie szkalują Polskę. W sprawach wątpliwych, należy konsultować się z Kierownictwem GUKPPIW.

We wszelkiego rodzaju sprawozdaniach z uroczystości państwowych bądź ze zjazdów lub konferencji, na których występują oficjalnie przedstawiciele władz państwowych, należy przestrzegać zachowania następującej hierarchii: I Sekretarz KC PZPR; Przewodniczący Rady Państwa; Prezes Rady Ministrów; Marszałek Sejmu; Wicemarszałkowie; Wiceprezesa Rady Ministrów; Sekretarz Rady Państwa; Członkowie Rady Państwa; Prezes NIK; Ministrowie.

Spośród ministrów na pierwszym miejscu winno znajdować się nazwisko Ministra Spraw Zagranicznych. W imprezach mających charakter bardziej rządowy niż parlamentarny, wicepremierzy mogą być wymienieni przed wicemarszałkami Sejmu.

Porządek ten nie dotyczy konferencji, narad czy uroczystości o charakterze partyjnym. Na czołowych miejscach umieszcza się wtedy kolejno I Sekretarza KC, członków Biura Politycznego alfabetycznie, Sekretarzy KC, członków władz sojuszniczych stronnictw, Wicepremierów, Kierowników Wydziałów KC PZPR, Ministrów, zastępców Kierowników KC.PZPR, Wiceministrów.

Nie należy dopuszczać do druku żadnych wiadomości na temat działalności Zagranicznego Komitetu Odbudowy Zamku Warszawskiego z siedzibą w Londynie.

Aż do odwołania nie należy zwalniać publikacje na temat aktualnej działalności organizacji polonijnych NRF¹⁶, w szczególności informacji o darowiznach i składkach Polonii na rzecz Polski oraz o zakresie uprawnień i swobód politycznych tych organizacji w NRF.

W publikacjach dotyczących tendencji zjednoczeniowych Polonii NRF należy przyjąć zasadę równości w ocenach Związku Polaków „Zgoda”¹⁷ i „Związku Polaków w Niemczech”¹⁸.

Oficjalne wystąpienia polityków i mężów stanu Rumunii, oświadczenia rządowe i inne tego rodzaju publikacje, które podkreślają różnicę polityki PRL w stosunku do polityki państw obozu socjalistycznego, mogą być publikowane w naszej prasie, radio TV, o ile w sposób bezpośredni nie krytykuje [podkreślenie w tekście – ZA] polityki partii i rządu oraz innych państw obozu socjalistycznego.

Należy wstrzymywać do konsultacji wszelkie szersze opracowania na temat Fundacji Kościuszkowskiej¹⁹. Mogą być natomiast publikowane drobne informacje o współpracy tej Fundacji z krajem oraz o pozytywnej roli, jaką obecnie odgrywa w tej współpracy prezes Fundacji – Kusielewicz²⁰.

Nie należy dopuścić do publikowania żadnych materiałów w prasie, radio i TV /zarówno centralnie jak i lokalnie/, że w dniu 2 lutego br. rozpocznie się w Gdyni przed Sądem Marynarki Wojennej proces oskarżonych o szpiegostwo – obywatelki NRF – Urszuli Reinitz oraz jej polskich współtowarzyszy.

^{1 2} Zob. B. Łukasiewicz, *Prasa informacyjno-polityczna Warmii i Mazur 1945-1975*, Warszawa 1982; Tegoż, *Prasa Warmii i Mazur w latach 1945-1989*, Olsztyn 1991; J. Szydłowska, *Warmia i Mazury w reportażu polskim 1945-1980. O tożsamości bohaterów, miejsc i zdarzeń*, Olsztyn 2001; Z. Anculewicz, *Nadzór partyjny nad „Głosem Olsztyńskim” w latach 1951-1956* [w druku].

³ Por. A. Pawlicki, *Kompletna szarość. Cenzura w latach 1965-1972. Instytucje i ludzie*, Warszawa 2001; A. Krajewski, *Między współpracą a oporem. Twórcy kultury wobec systemu politycznego PRL (1975-1980)*, Warszawa 2004, s. 17-165; S. Kondek, *Kontrola, nadzór, sterowanie. Budowa państwowego systemu wydawniczego w Polsce w latach 1945-1951*. W: *Piśmiennictwo – systemy kontroli – obiegi alternatywne*, pod red. J. Kosteckiego i A. Grodzkiej, Biblioteka Narodowa Warszawa 1992, t. 2, s. 201-213; A. Urbański, *Cenzura – kontrola kontroli (system lat siedemdziesiątych)*. W: *Piśmiennictwo – system...*, s. 251-265.

⁴ *Główny Urząd Kontroli Prasy 1945-1949*, oprac. D. Nałęcz. *Dokumenty do dziejów PRL z. 6.*, ISP PAN Warszawa 1994, s. 5.

⁵ Zob. Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej APO), Wojewódzki Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Olsztynie, zespół 613.

⁶ Zob. T. Strzyżewski, *Czarna księga cenzury PRL*, t. I-II, Aneks-Londyn 1977-1978.

⁷ *Główny Urząd Kontroli...* dz. cyt., s. 6.

Z dziejów działalności Wojewódzkiego Urzędu Kontroli Prasy

- ⁸ Por. J. Eisler, *Grudzień 1970. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 2000.
- ⁹ T. Milczarek, *Od „Nowej Kultury” do „Polityki”. Tygodniki społeczno-kulturalne i społeczno-polityczne PRL*, Kielce 2003, s. 32.
- ¹⁰ Zob. APO. Wydział Propagandy. Środki Masowego Przekazu 1953-1974, sygn. 2047.
- ¹¹ J. Eisler, *Grudzień 1970...* dz. cyt., s. 357.
- ¹² „Głos Wybrzeża”. Dziennik Polskiej Partii Robotniczej a następnie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Pierwszy numer ukazał się 27 stycznia 1945 r. w Gdańsku. Regularnie jako dziennik ukazuje się od 16 listopada 1948 r. W grudniu 1970 r. był organem Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Gdańsku. Gazeta codzienna o charakterze ogólnoinformacyjnym.
- ¹³ Mowa o materiale zatytułowanym: *Gdańsk-Gdynia-Elbląg. Obraz wydarzeń*, „Głos Wybrzeża”, nr 306 (7194) B, Gdańsk, 28 grudnia 1970, s. 1-3. W nim to redakcja dziennika przedstawiła dzień po dniu, godzinę po godzinie kronikę wydarzeń robotniczego powstania w obronie praw pracowniczych i godności ludzkiej w grudniu 1970 r. – por. J. Eisler, *Grudzień 1970. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 2000, passim; M.F. Rakowski, *Przesilenie grudniowe. Przyczynki do dziejów najnowszych*, Warszawa 1981, passim.
- ¹⁴ Mowa o Głównym Urzędzie Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk. Został powołany dekretem Krajowej Rady Narodowej z dnia 5 lipca 1946 r. W rzeczywistości, jak pisze Aleksander Pawlicki, rangę Głównego Urzędu istniejącego Centralnego Biura Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk nadała jej uchwała Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 listopada 1945 r. – A. Pawlicki, *Kompletna szarość...* dz. cyt., s. 30.
- ¹⁵ Mowa o publikacjach poświęcone wydarzeniom w grudniu 1970 r. opublikowanych na łamach „Głosu Szczecińskiego” i „Kurieru Szczecińskiego”.
- ¹⁶ Simon Wiesenthal (ur. 1908) architekt, działacz społeczny i publicysta narodowości żydowskiej. W czasie II wojny więziony w hitlerowskich obozów koncentracyjnych. Cudem przeżył holocaust narodu żydowskiego. Powojnie osiadł w Austrii. W 1947 r. w Linzu zakłada żydowskie Centrum Dokumentacji Historycznej, którego zasadniczym celem było i jest zbieranie informacji o zbrodniach hitlerowskich. W roku 1961 z uwagi na swoje bezpieczeństwo przenosi Centrum do Wiednia. Przyczynił się do ujęcia i postawienia przed sądami wielu hitlerowskich zbrodniarzy. Stąd nadano mu przydomek „łowcy zbrodniarzy”. – M. Czajka, *Słownik biograficzny XX wieku*, Warszawa 2004, s. 968-969.
- ¹⁷ Niemiecka Republika Federalna – ówczesnie oficjalnie używana przez władze PRL nazwa Republiki Federalnej Niemiec.
- ¹⁸ Związek Polaków „Zgoda” – organizacja polskiego wychodźstwa w Republice Federalnej Niemiec o charakterze społeczno-kulturalnym. Zawiązał się w 1950 r. w wyniku rozłamu w łonie Związku Polaków w Niemczech. Rozłam dokonał się na tle różnicy zdań co do stosunku polskiego wychodźstwa w RFN do Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Opowiadał się za ścisłą współpracą z władzami PRL. Początkowo siedzibą Związku był Hamburg a następnie Bochum i Recklinghausen. Główny organ prasowy – „Głos Polski”. Prezesami związku byli kolejno: S. Paszowski, T. Śmietana, F. Koźmiński, M. Grajewski, I. Łukaszczyk, W. Janik. – *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, Warszawa 1996, t. 6. S–Z, s. 1055.
- ¹⁹ Związek Polaków w Niemczech – naczelną organizacją polskiego wychodźstwa w Niemczech. Zawiązał się w VIII 1922 r. w Berlinie. Początkowo głównym jego celem było reprezentowanie prawnych interesów Polaków – obywateli niemieckich przed władzami. Po wybuchu II wojny światowej został rozwiązany. Wznowił swoją działalność w roku 1945 w zachodnich niemieckich strefach okupacyjnych. Ponownie został zarejestrowany w roku 1950. Siedzibą Związku początkowo był Frankfurt n. Menem a następnie Bochum. Główny organ prasowy – „Ogniwo”. Prezesem Związku w latach 1970-1988 był E. Forycki. – *Nowa Encyklopedia...* dz. cyt., s. 1055.
- ²⁰ Fundacja Kościuszkowska. Instytucja o charakterze kulturalno-oświatowym. Założona w Filadelfii w roku 1925. Jej poprzedniczką był Polsko-Amerykański Komitet Stypendialny (1923-1925). Inicjatorami powołania Fundacji byli zarówno Polacy jak i rodowici Amerykanie, którzy początkowo za główny cel jej działania uznali spopularyzować osiągnięcia Polaków w rozwój Stanów Zjednoczonych Ameryki i ich wkład w postęp cywilizacyjny świata. Do ojców założycieli Fundacji zaliczamy takie osobistości jak: S. Mierzwa i Noble MacCracken. Od roku 1926 Fundacja zaczęła przyznawać stypendia naukowe polskim jak i amerykańskim studentom i uczonym. W

latach trzydziestych XX wieku podejmowała wiele inicjatyw mających na celu rozwijanie polsko-amerykańskiej współpracy naukowej i kulturalnej. Po wybuchu II wojny światowej zainicjowała działania na rzecz pomocy polskim naukowcom, którzy znaleźli się poza granicami kraju, sprowadzając ich do USA. Współpracę z krajem wznowiła w roku 1965. Począwszy od roku 1965 aż do chwili obecnej Fundacja Kościuszkowska przyznaje stypendia naukowe, nagrody, współfinansuje produkcję filmów dokumentalnych z zakresu historii Polski i stosunków polsko-amerykańskich, inicjuje badania naukowe nad dziejami polskiego wychodźstwa, wspiera najciekawsze przedsięwzięcia kulturalne (koncerty, wystawy malarstwa). Prezesami Fundacji byli kolejno: MacCracken (1925-1950), S. Mierzwa (1950-1970), E. Kusielewicz (1970-1979), W. Juszcak (1979-1987), J. Gote (od 1987 r.) – *Wielka Encyklopedia PWN*, Warszawa 2002, t. 9. *Fenicja–gazy bojowe*, s. 430.

- ²¹ Eugeniusz Kusielewicz (ur. 1930) historyk, działacz polonijny w USA. W latach 1970-1979 prezes Fundacji Kościuszkowskiej. W okresie swego prezesowania był zwolennikiem zintensyfikowania kontaktów naukowych i kulturalnych z Polską. Był m.in. inicjatorem wysyłania grup młodzieży amerykańskiej w tym i polskiego pochodzenia do Polski na kursy języka i kultury polskiej. Współorganizatorami letnich szkół języka polskiego i kultury polskiej ze strony polskiej były czołowe polskie uniwersytety (Jagielloński i Warszawski). – *Encyklopedia Powszechna PWN*, Warszawa 1984, t. 2. GHIJKLIM, s. 659.